

Első szerelem

1.

E század első éveiben a Nyevszkij sugárút egyik utazási irodájában egy tölgyfabarna nemzetközi hálókocsi három láb hosszú makettje volt kiállítva. Kifinomult élethűségében teljesen felülmúlta felhúzzható vonataim festett bádoggját. Sajnos nem volt eladó. Látni lehetett a kék színű belső kárpitozást, a fülkék falainak dombornyomású bőr borítását, fényezett faburkolatát, berakásos tükreit, tulipán alakú olvasólámpáit, és egyéb őrzítő részleteket. Tágas ablakok váltakoztak keskenyebb egy- és kétszárnyúakkal, és némelyik tejüveg-ből készült. Néhány fülkében meg voltak vetve az ágyak.

Az akkoriban híres és fényűző Nord Express (az I. világháború után már soha nem lett a régi), amely kizárólag ilyen nemzetközi kocsiból állt és hetente mindössze kétszer közlekedett, Szentpétervárt és Párizst kötötte össze. Azt is mondhatnám: kötötte közvetlenül össze, ha az utasoknak nem kellett volna átszállniuk az egyik vonatból a külsejét tekintve ugyanolyba az orosz-német határnál (Verzbovolovo-Eydtkuhnen), ahol a tág és lusta hatvan és fél hüvelykes

orosz nyomtávot Európa ötvenhat és fél hüvelykes szabványa váltotta fel, és a nyírfahasábok helyébe szén lépett.

Emlékezetem távoli zugaiból, azt hiszem, legalább öt ilyen párizsi utat tudok kiemelni, melynek végső célállomása a Riviéra vagy Biarritz. 1909-ben, abban az évben, amit most kiemelek, két húgom otthon maradt dadákra és nagynénikre bízva. Apám kesztyűben és utazósapkában ült és olvasott a fülkében, amit tanítónkkal osztott meg. Öcsémet és engem egy mosdófülke választott el tőlük: Anyám és szobalánya a miénkkel szomszédos fülkét foglalták el. Társaságunk páratlan tagja, apám inasa, Oszip (akit tíz évvel később a pedáns bolsevikok főbe akartak lőni, mert eltulajdonította kerékpárjainkat, ahelyett, hogy a népnek adta volna át őket), egy idegen társaságában utazott.

Abban az évben áprilisban Peary elérte az északi sarkot. Májusban Saljapin Párizsban énekelt. Júniusban az USA hadügyminisztériuma, melyet felzaklattak az új és jobb zeppelinekről terjengő híresztelések, riportereknek bejelentette egy légi tengerészet felállítására vonatkozó tervét. Júliusban Blériot átrepült Calais-ból Doverbe (egy kis ráadás körrel, amikor is elvétette az utat). Augusztus vége volt. Északnyugat-Oroszország fenyevei és mocsarai már elszárgultak, és a következő nap átadták helyüket a német fenyező fák tisztasoknak és hangáknak.

Egy összecsucskható asztalnál anyám és én egy duracski nevű kártyajátékot játszottunk. Bár fényes nappal volt, kártyáink, egy pohár, és egy bőrönd zárjai egy másik síkon az ablakban tükröződtek. Erdőkön és szántóföldeken át, hirtelen hegyszorosok mélyén és elsiető faházak között a testtelen szerencsejátékosok állhatatosan játszottak az állhatatosan villódzó tétekért.

– Nye bugyet-li, ti vegy usztál [Nem volt még elég, nem fáradtál bele]? – kérdezte néha anyám, majd gondolataiba merült, amint lassan keverte a kártyát. A fülke ajtaja nyitva

volt, és láttam a folyosó ablakát, ahol a drótok – hat vékony fekete drót – nagy igyekezettel iramodtak felfelé, hogy az egymást követő távíróoszlopok hirtelen rájuk mért csapásai ellenére is az égbe emelkedjenek; de ahogy a hat drót szívszagató emelkedés győzelmes rohamában éppen az ablak tetejét készült elérni egy különösen gonosz csapás mindig lerántotta őket, oly mélyre, amilyen mélyről indultak, és ilyenkor mindent újra kellett kezdeniük.

Amikor az ilyen utazások alkalmával a vonat méltóság-teljesen poroszkálósra változtatta sebességét és majdhogynem házak homlokzatát és boltok feliratait súrolta, ha valamilyen nagy német városon mentünk keresztül, mindig ugyanazt a kettős izgalmat éreztem, amit a végállomás soha nem tudott kiváltani. Láttam, ahogy a város makettszerű villamosaival, hársfáival és téglafalaival bejött a fülkébe, pajtászkodott a tükrökkel és színültig betöltötte a folyosó felőli ablakokat. A vonat és a város közötti bizalmas viszony az izgalom egyik része volt. A másik pedig az volt, hogy egy járóke-lő helyébe képzeltem magam, akit megindított, ahogyan engem is megindított volna, hogy hosszú, romantikus, aranybarna kocsikat lát, peronjaikat összekapcsoló függönyöket, feketéket, mint a denevérszárnyak, s az alacsony napban rezesen megcsillannak fémbetűik, s a kocsik kényelmesen birkóznak meg egy hétköznapi főútvonal fölött átvezető vashíd-dal, aztán hirtelen lángbaborult ablakokkal megfordulnak egy utolsó háztömb körül.

Voltak ezeknek az optikai ötvöződéseknek hátrányai is. A széles ablakú étkezőkocsi, alléja a tisztaéletű ásványvizes üvegeknek, mitra alakú asztalkendőknek és mű táblacsokik-nak (papírjuk – Cailler, Kohler, és a többi – nem mást, mint egy darab fát foglalt magába), az imbolygó kék folyosók egymásutánján túljutva először hűvös révnek tűnt, de ahogy az étkezés végzetes utolsó fogása felé tartott, az ember egy-re csak azon kapta a kocsit, hogy ingó pincéreivel és mind-dennel együtt vakmerően beburkolta a táj, míg maga a táj

egy összetett mozdulatrendszeren ment keresztül, a nappali hold makacsul lépést tartott a tányérral, a távoli rétek legyező módjára kinyíltak, a közeli fák láthatatlan hintákon sebesen felszálltak a sínek felé, egy párhuzamos sín pár hirtelen egybetorkollással véget vetett életének, s egy töltésnyi fű emelkedett, emelkedett, emelkedett, míg nem a változatos sebességek kis szemtanúja ki kellett, hogy okádjá *omelette aux confitures de fraises** adagját.

A *Compagnie Internationale des Wagons-Lits et des Grands Express Européens*** azonban éjszaka váltotta be igazán a nevéhez fűződő varázslatot. Ágyamból, mely öcsém fekvőhelye alatt volt (Ő maga aludt? Ott volt egyáltalán?), fülkénk félhomályában figyeltem a tárgyakat, a tárgyak darabjait, az árnyékokat és az árnyékok egy-egy kis darabját, melyek vigyázva mozogtak és sehova sem jutottak. A fa részek finoman meg-megreccsentek és -roppantak. A végébe vezető ajtó mellett egy homályos, felakasztott ruhadarab, és fölötte, a kétkagylós kék éjjeli lámpa rojtja ritmusra himbálózott. Nehéz volt összefüggésbe hozni ezeket az akadozó közeledéseket, a csuklyás lopakodást, és a kinti éjszaka száguldását, amelyről, tudtam, hogy szikráktól csíkozva, kiolvashatatlanul rohant tova.

Azzal az egyszerű tevékenységgel altattam el magam, hogy a mozdonyvezető helyébe képzeltem magamat. Álmosító jóérzés rohanta meg ereimet, amint mindent szépen elrendeztem – a gondtalan utasok fülkéikben élvezték az utat, s ezt én tettem nekik lehetővé, dohányoztak, összemosolyogtak, álmoságtól biccentgettek, bóbiskoltak; a pincérek és a szakácsok és a vonatkísérők (akiket valahol el kellett helyeznem) az étkezőkocsiban mulatoztak; én magam pedig, kidülledt szemekkel és széntől feketén néztem kifelé a mozdonyfülkéből az elvékonyodó sínparra, a rubin vagy

* eperlekvárral töltött omllett (*francia*)

** Hálókocsik és Európai Távolsági Expresszek Nemzetközi Társasága (*francia*)

smaragdszínű pontra a fekete messzeségben. És aztán, álomban valami egészen mást láttam – egy üveggolyó gurult ide-oda egy zongora alatt, vagy egy játékmozdony feködt az oldalán, míg kerekerei határozottan forogtak tovább.

A vonat sebességének változása néha megszakította álom folyamát. Lassú lámpák lopakodtak el mellettünk, elmentében mindegyik megvizsgálta ugyanazt a sarkot, majd egy fényes körző megmérte az árnyékomat. Aztán a vonat elnyújtott Westinghousefék-sóhajjal megállt. Valami (öcsém szemüvege, mint másnap kiderült) leesett fentről. Csodálatosan izgalmas volt az ágy végébe húzódni, miközben az ágy-nemű egy része is követett, ahogy óvatosan elhúztam a reteszt a rolón, amit csak félig lehetett feltolni, mert a felső feköhely sarka feltartóztatta.

Mint Jupiter körül a holdak, úgy keringtek a halvány molylepkék egy magányos lámpa körül. Egy megcsonkított újság rezgett egy padon. Valahol távolabb egy vonaton el-tompított hangokat lehetett hallani, valaki kényelmes köhögését. Semmi különösebben érdekes nem volt az állomás peronjának előttem elterülő szakaszán, és mégsem tudtam elszakadni tőle, míg magától el nem tűnt.

Másnap reggel a nedves mezők, egy töltés átmérőjét szegélyező idomtalan fűzfáikkal vagy vízszintes, tejfehér ködszalaggal keresztbemetszett távoli nyárfasoraikkal arról tájékoztattak, hogy a vonat Belgiumon száguld át. Párizsba délután 4-kor ért; és még akkor is, ha ott tartózkodásunk csak egy éjszakányi volt, mindig sikerült vásárolnom valamit – mondjuk egy ezüst festékkel eléggé elnagyoltan befestett kis sárgaréz Eiffel-tornyot – mielőtt másnap délben felszálltunk a Sud Expresszre, amely Madrid felé tartva körülbelül este 10-kor tett le minket a biarritzi La Négresse állomáson, néhány mérföldre a spanyol határtól.

2.

Biarritz abban az időben még őrizte lényegét. Poros szederbokrok és gyomos *terrains á vendre** szegélyezték az utat, ami a villánkhoz vezetett. A Carlont akkor még csak építették. Még vagy harminchat évnek el kellett telnie, hogy Samuel McCroskey dandártábornok elfoglalja a királyi lakosztályt a Hotel du Palais-ban, ami egy korábbi palota helyén áll, ahol a hatvanas években Daniel Home-ot, a hihetetlenül agilis médiumot egyszer állítólag rajtakapták, amint éppen csupasz lábával (mint szellemkéz-imitációval) simogatta Eugénie császárnő jóságos, bizalomteljes arcát. A korzón, a Kaszinó mellett egy középkorú, szénszemöldökű és festett mosolyú virágárusnő függén beletűzte egy szegfű telt magházát egy feltartóztatott sétáló gomblyukába, akinek bal orcáján kihangsúlyozódott királyi arcredője, amikor oldalvást lepillantott a virág szemérmes beillesztésére.

A *plage*** hátsó vonala mentén végig különböző nyugágyak és strandszékek támogatták az elől a homokban játszó szalmakalapos gyerekek szüleit. Én éppen térdepeltem, és egy talált fésűt próbáltam meggyújtani egy nagyítóüveg segítségével. A férfiak olyan fehér nadrágokban parádéztek, melyeket a mai szem a mosástól komikusan összementeknek lát: a hölgyek, ebben a bizonyos évben selyemhajtókás, könnyű kabátokat, nagytetejű és széles karimájú kalapokat, sűrűn hímzett fehér fátylakat, fodroselejű blúzokat viseltek, valamint fodrot a derekukon és fodrot a napernyőjükön. A szellőtől sós lett az ember ajka. A lüktető *plage*-on át egy aranyosnarancsszínű kóbor lepke közeledett óriási sebességgel.

* eladó telkek (*francia*)

** homokos part (*francia*)

További mozgást és hangokat a *cacahuetes**-t, cukrozott ibolyát, mennyei zöld pisztácia fagyalaltot, kasugolyócskákat, és száraz, szemcsés, ostyaszerű valami hatalmas konvex darabjait piros hordóból kínáló árusok szolgáltatottak. Későbbi ráakódások által egyáltalán el nem homályosított világossággal látom az ostyaárust, ahogy hajlott hátán a nehéz hordóval tapodja a süppedős, kásás homokot. Amikor megszólították, szíjának megcsavarintásával lelódította válláról a hordót, egy puffanással a pisai ferde torony pózba állította le a homokba, ingujjával megtörölte arcát és a hordó számokkal jelzett fedelén lévő nyílás-tárcsás beosztással kezdett el mesterkedni. A nyíl reszelt és körbesuhogott. A szerencse egy sou ára ostyát kellett, hogy kimérjen. Minél nagyobb volt a darab, annál jobban sajnáltam az árust.

A fürdés folyamata a strand egy másik részén ment végbe. Hivatásszerű fürdetők, fekete fürdőruhas tagbaszakadt baszkok segítettek a hölgyeknek és a gyerekeknek a szőrfőzés rémségeit élvezni. Egy ilyen *baigneur*** odaállított háttal a közeledő hullámnak és kezedenél fogva tartott, amint a habos zöld, emelkedő és forgó víztömeg hátulról erőszakosan rádzúdult és egy erőteljes tenyeres-talpással levert a lábadról. Tucatnyi ilyen borulás után a fókamódra fénylő *baigneur* kivezette lihegő, didergő, nedvesen szörtyögő védencét a szárazföldre, arra a sík hullámtérre, ahol egy feledhetetlen, ősz szőrszálakkal borított állú öreg hölgy gyorsan kiválasztott egyet a sok szárítókötélen függő fürdőlepedőből. Egy kis kabin biztonságában az embert még egy másik alkalmazott is segítette a nyirkos, homoktól nehéz fürdőruha lehámozásában. A fürdőruha letocsant a deszkákra, s az ember még mindig dideregve kilépett belőle és végigtaposott kékes, kusza csíkjain. A kabinnak fenyőszaga volt. Az alkalmazott, egy mosolygóan ráncos, sugárzó púpos ember, hozott egy lavór gőzölgő-forró vizet, amibe az ember belemerítette a lá-

* amerikai mogyoró (*francia*)

** fürdőmester (*francia*)

bát. Tőle tanultam meg, és mindmáig őrzöm emlékezetem egyik üvegfoglatában, hogy a „lepke” a baszk nyelvben *misericoletea* – vagy legalábbis annak hangzott (a hét szóból, amit szótárakban találtam, a legjobban a *micheletea* közelíti meg).

3.

A *plage* barnább és nedvesebb részén, azon, amely apály idején a legjobb sarat nyújtotta a várépítéshez, egyik nap egy Colette nevű kis francia kislány mellett találtam magam ásás közben.

Ő novemberben tölti be a tízet, én már áprilisban betöltöttem. Egy ibolyaszínű csipkézett étikagylódarab hívta fel a figyelmet rá, amire keskeny, hosszú lábujjban végződő csupasz lábával rálépett. Nem, nem vagyok angol. Zöldes szeme pettyesnek látszott a határozott vonású arcát borító szeplők túláradása miatt. Ruháját ma játszóruhának hívnánk: felhajtott ujjú kék szvetter és kék kötött rövidnadrág volt rajta. Először fiúnak néztem, és furcsának találtam keskeny csuklóján a karperecet és a tengerészsapkája alól kicsüngő, dugóhúzó formájú barna tincseket.

Gyors csiripelés madárszerű futamaival beszélt, egybekeverve a nevelőnői angolt és a párizsi franciát. Két évvel azelőtt, ugyanezen a *plage*-on egy szerb orvos kedves, napbarnította kis leányát zártam nagyon a szívembe; de amikor Colette-et megismertem, egyből tudtam, hogy ő az igazi. Colette sokkal különösebb volt, mint minden más véletlen játszótársam Biarritzban! Valahogy az volt az érzésem, hogy Colette sokkal kevésbé volt boldog, sokkal kevésbé szereték, mint engem. Egy horzsolás finom, hamvas alsókarján szörnyű sejtelmekre adott okot. „Ugyanolyan fájdalmasan csipked, mint az anyukám”, mondta, mikor egy rákról beszélt. Különböző terveket főztem ki arra, hogyan mentsem

meg szüleitől, akik „*des bourgeois de Paris*”^{*} voltak, amint azt valaki egy apró vállrándítás kíséretében mondta anyámnak. A megvetést a magam módján értelmeztem, mivel tudtam, hogy a család a kék-sárga limuzinjával jött le Párizsból (akkoriban ez divatos kaland volt), de Colette-et köznapi módon, egy közönséges vonattal küldték le a kutyájával és a nevelőnőjével együtt. A kutya nőstény fox terrier volt, nyakörvén csengőkkel, és meglehetősen csóválós hátsóval. Kizárólag túlfűtött érzelemből, sós vizet lefetyelt Colette homokozó-vödreből. Emlékszem a vitorlára, a naplementére és a világítótoronyra a vödör rajzán, de nem emlékszem a kutya nevére, és ez zavar.

Biarritzi tartózkodásunk két hónapja alatt Colette iránti szenvedélyem majdnem felülmúlta a lepkék iránti szenvedélyemet. Mivel a szüleimnek nem volt kedvükre az ő szüivel találkozni, ezért csak a strandon láttam, de állandóan ő járt a fejemben. Ha észrevettem, hogy sírt, tehetetlen szívfájdalom hulláma kerített hatalmába, ami könnyeket csalt a szemembe. Nem voltam képes arra, hogy elpusztítsam a szúnyogokat, amelyek csípéseik nyomát otthagyták kecses nyakán, de arra igen, hogy sikeres kimenetelű ökölharcot vívjak egy vörös hajú fiúval, aki gorombáskodott vele. Sokszor kaptam tőle maroknyi meleg keménycukorkát. Egy nap, amint éppen egy tengeri csillag fölé hajoltunk és Colette tincsei a fülemet csiklandozták, egyszercsak felémfordult és arconcsókolt. Felindultságom oly nagy volt, hogy mindössze csak annyit tudtam mondani, „Te kis majom.”

Volt egy aranyláncom, amely, úgy gondoltam, fedezné a szökésünket. Hová akartam vinni? Spanyolországba? Amerikába? A Pau feletti hegyekbe? „*Là-bas, là-bas, dans la montagne*”^{**}, ahogyan Carmentől hallottam az operában. Egy furcsa éjszakán ébren feküdtem, az óceán ismétlődő zubogását hallgattam és menekülésünket tervezgettem. Úgy

* párizsi nyárspolgárok (*francia*)

** Oda, oda, gyorsan, a hegyekbe (*francia*)

tűnt, mintha az óceán felemelkedne, a sötétben tapogatózna, majd teljes súlyával arcára esne.

Valóságos elmenekülésünkről igen keveset tudok mondani. Emlékezetemben megmaradt a pillanat, látom, ahogy szófogadóan felveszi fonott talpú vászoncipőjét a verdeső sátor szélárnyékos oldalán, amíg én egy összecsukható lepkehálót tömködök bele egy barna papírzacskóba. A következő pillanat az, amikor emberkerülő törekvésünkben belépünk egy koromsötét *cinéma**-ba a Casino mellett (ez utóbbi látogatása természetesen teljességgel meg volt tiltva). Ott ültünk, fogtuk egymás kezét a kutya fölött, amely időnként finoman csilingelt Colette ölében, és egy szaggatott, nyirkos, de rendkívül érdekes San Sebastian-i bikaviadalt néztünk. Az utolsó pillanat az, hogy tanítóm a korzón vezet végig. Hosszú lábai baljós fürgeséggel mozognak, és látom, hogy a feszes bőr alatt hogyan mozognak zord kinézetű állkapcsának izmai. Szemüveges, kilencéves öcsém, akit éppen másik kezével vezet, egyre-másra előreüget, hogy lenyűgözött kíváncsisággal engem bámuljon, mint egy kis bagoly.

A Biarritzban, az indulás előtt beszerzett csipcsup emléktárgyak közül a kedvencem nem a kis fekete kőbika volt, és nem is a rezonáló tengeri kagyló, hanem valami, ami most már majdnem szimbolikusnak tűnik – egy habkő ceruzatartó, egy picike dísz kristály kémlelőnyílással. Az ember egészen közel tartotta a szeméhez, a másikkal hunyorított, és amikor megszabadult a szempillák pislákolásától, az öböl és a parti szirtfal világítótornyban végződő vonalának csodás fényképszerű képét látta benne.

És most egy elragadó dolog történik. A ceruzatartó és a kémlelőablaknyi mikrokozmosz újrateemtésének folyamata egy utolsó erőfeszítésre sarkallja emlékezetemet. Újra megpróbálom emlékezetembe idézni Colette kutyájának a nevét – és tessék, ott a távoli strandon, a múlt fénylő esti homok-

* mozi (francia)

ján túl, ahol minden lányom lassan megtelik naplementés vízzel, itt jön, itt jön, visszhangozva és vibrálva: Floss, Floss, Floss!

Colette már újra Párizsban volt, amikor mi egy napra megálltunk ott, mielőtt utunkat hazafelé folytattuk volna; és ott, egy őzbarna parkban, a hideg ég alatt láttam utoljára (irányítóink közötti megegyezés útján, gondolom). Egy karika volt nála és a rövid pálca, amivel hajtotta, és minden olyan helyénvaló és őszi, párizsi, *tendue-ville-pour-filletes** módon divatos volt rajta. Nevelőnőjétől átvett és öcsém kezébe nyomott egy búcsúajándékot, egy doboz cukrozott mandulát, amit, tudom, kizárólag nekem szánt; és máris elindult tova, fel-felvillanó karikáját koppintva fényen és árnyékon át, körbe-körbe a lehullott falevelek által megfojtott szökőkút körül, nem messze onnan, ahol álltam. Emlékezetemben a levelek összemosódtak cipőjének és kesztyűjének bőr anyagával, és emlékszem, volt valami részlet a ruházatában (talán skót sapkájának egyik szalagja, vagy zoknijának mintája), ami akkor egy üveggolyó szivárványspiráljára emlékeztetett. Mintha még most is a kezemben lenne az a színjátékoszó foszlány, és nem tudom pontosan, hova illeszem, ő pedig karikájával egyre gyorsabban szalad körbe körülöttem, s végül szertefoszlik az alacsony, kacskaringós vasrácsú kerítés egymásba fonódó íveinek a kavicsos ösvényre vetett, elkeskenyedő árnyékai között.

Boston, 1948.

Vladimir Nabokov

Szeged

Fordította: Fenyvesi Anna

* városi viselet kislányok számára (*francia*)